

VALSTS ATBILDĪBA PAR NEPAREIZIEM TIESU NOLĒMUMIEM SAISTĪBĀ AR ES TIESĪBU PIEMĒROŠANU

**SANDIJA NOVICKA, zvērinātu advokātu birojs „Lejiņš, Torgāns un Partneri”
zvērināta advokāta palīdzība**

Tiesu pienākums piemērot Eiropas Kopienu tiesības

Divi no būtiskākajiem Eiropas Kopienu (turpmāk – EK) tiesību principiem ir EK tiesību pārākums un tiešā iedarbība. No EK tiesību pārākuma principa izriet, ka jebkurš EK tiesību akts ir pārāks par jebkuru nacionālo tiesību aktu. Tas nozīmē, ka tiesai saskaroties ar pretrunām starp EK tiesību aktu un nacionālo tiesību aktu ir jāpiemēro EK tiesību akts. Savukārt EK tiesību tiešās iedarbības princips nozīmē, ka pie zināmiem nosacījumiem, tiesai ir pienākums piemērot EK tiesību aktu pat, ja tas nav tieši piemērojams un tas nav ieviests nacionālajā tiesību sistēmā. Jo īpaši aktuāls tiešās iedarbības princips ir gadījumos, kad valsts noteiktajā termiņā nav ieviesusi direktīvu vai arī tas ir izdarīts nepareizi. Ja direktīvas attiecīgās normas ir skaidras un nesatur nosacījumus, kā arī nepiešķir rīcības brīvību valstij, nacionālajai tiesai ir pienākums piemērot direktīvu, neatkarīgi no tā, vai tā ir ieviesta. Ja, savukārt, direktīva ir nepareizi ieviesta, tiesai ir pienākums direktīvu piemērot pareizi neatkarīgi no nacionālo tiesību normu satura. Tātad nacionālajās tiesās ir tieši iesaistītas EK tiesību pareizā ieviešanā un piemērošanā.

Prejudiciālā nolēmuma pieprasīšana

Lai nacionālās tiesas spētu pareizi piemērot EK tiesības, nacionālajām tiesām ir iespējams sadarboties ar Eiropas Kopienu tiesu (turpmāk – EKT). Tas notiek nacionālajām tiesām uzdodot jautājumu EKT prejudiciālā nolēmuma procesa ietvaros, ko regulē EK Līguma 234.pants. Saskaņā ar šo pantu nacionālajām tiesām, kuru lēmumus var pārsūdzēt, ir tiesības vērsties pie EKT ar jautājumiem par EK tiesību aktu interpretāciju, spēkā esamību, bet nacionālajām tiesām, kuru nolēmumus nevar pārsūdzēt, tas ir pienākums. Tiesa šis pienākums nav absolūts. Pirmkārt, tiesām tas jā dara un tiesas to var darīt tikai, ja EKT piemērošana ir nepieciešama konkrētas lietas izlemšanai. Otrkārt, nacionālajām tiesām tas nav jā dara, ja EKT jau šo jautājumu ir agrāk izskaidrojusi. Treškārt, nacionālajām tiesām prejudiciālā nolēmuma procedūra

nav jāizmanto, ja EK tiesību pareiza piemērošana ir tik acīmredzama, ka neatstāj nekādas šaubas.

Tādējādi, nacionālajām tiesām pašām ir jāizvērtē, vai konkrētajā gadījumā tiesai ir tiesības/pienākums vērsties EKT ar jautājumu par EK tiesību piemērošanu.

Jāuzsver, ka lēmumu par to vai vērsties EKT vai nē pieņem nacionālā tiesa. Konkrētās lietas puses var tikai izteikt savu viedokli un priekšlikumus par iespējamajiem jautājumiem EKT. Tomēr nacionālajai tiesai pušu viedoklis nav saistošs.

Ja nacionālā tiesa ir vērsusies EKT ar jautājumiem, tad nacionālajai tiesai ir pienākums piemērot EK tiesības atbilstoši EKT prejudiciālajā nolēmumā dotajam skaidrojumam.

Ņemot vērā augstāk minēto rodas jautājums, ko puses var darīt, ja nacionālā tiesa nevēršas EKT kaut arī tai ir pienākums to darīt, un nepareizi piemēro EK tiesības vai arī nacionālā tiesa, izlemjot lietu, rīkojas neatbilstoši EKT prejudiciālajā nolēmumā dotajām norādēm.

Indivīda tiesības nepareizu tiesu nolēmumu gadījumā

Privātpersonas nevar vērsties EKT pret valsti par nepareizu EK tiesību piemērošanu. Tādas tiesības ir tikai Eiropas Komisijai (turpmāk – Komisija) un pārējām dalībvalstīm. Tātad indivīdam ir jāmeklē citas iespējas.

Politiskais risinājums

Viena no iespējām, ko privātpersona var realizēt ir vērsšanās Komisijā ar sūdzību par to, ka valsts (tai skaitā valsts tiesas) neievēro EK tiesības. Šādā gadījumā Komisija var uzsākt pārkāpuma procedūru pret valsti, pieprasot valstij novērst EK tiesību pārkāpumu. Tomēr šis risinājums var nebūt efektīvs. Pirmkārt, šī procesa iznākums ir pilnībā atkarīgs no Komisijas politiskās gribas. Komisijai ir tiesības uzsākt pārkāpuma procedūru, bet nav pienākums to darīt. Ņemot vērā ES dalībvalstu skaitu pēc ES paplašināšanās un jomu, kas tiek nodotas EK kompetencē, pieaugumu, visdrīzāk Komisija pārkāpuma novēršanas procedūras uzsāk tikai gadījumos, kad pārkāpums ir nopietns visas ES mērogā. Otrkārt, pat ja Komisija uzsāks procedūru un valsts novērsīs

EK tiesību pārkāpumu, tas būs uz nākotni vērsts risinājums. Tas neatrisinās problēmas, kas privātpersonām jau radušās (tai skaitā jau radīto zaudējumu kompensāciju). Līdz ar to, šī iespēja ne vienmēr nodrošinās personai EK tiesību aktos piešķirto tiesību efektīvu aizsardzību.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa

Ja tiesa, kuras nolēmumu nevar pārsūdzēt ir nepareizi piemērojusi kādu EK tiesību normu, persona var griezties Eiropas Cilvēktiesību tiesā (turpmāk – ECT), pamatojoties uz Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvenciju (turpmāk – Konvencija). Jāuzsver, ka šāda iespēja ir ne tikai fiziskām personām, bet arī juridiskām personām, jo ECT ir atzinusi, ka noteiktas Konvencijā iekļautās cilvēktiesības pieder arī juridiskām personām. Kā piemērus, var minēt tiesības uz taisnu tiesu, vārda brīvību, tiesības netikt diskriminētam, tiesības uz īpašumu.

Kā piemēru šīs iespējas veiksmīgai izmantošanai var minēt lietu S.A. Dangeville pret Franciju (sūdzība Nr.36677/97, 16.04.2002.). Saskaņā ar Francijas Vispārējo nodokļu kodeksu Francijas kompānijai S.A. Dangeville (turpmāk – Sūdzības iesniedzējs) par tās veiktajiem darījumiem un sniegtajiem pakalpojumiem bija jāmaksā PVN. Savukārt, saskaņā ar 1977.gada 17.maija Eiropas Kopienų Sesto direktīvu (turpmāk – Sestā direktīva) šie darījumi un pakalpojumi bija atbrīvoti no PVN. Dalībvalstīm šī direktīva bija jāievieš līdz 1978.gada 1.janvārim. Tomēr Francija to neizdarīja. 1978.gada 30.jūnijā Francijai saistoša kļuva 1978.gada 26.jūnija Devītā Eiropas Kopienų direktīva, kas piešķīra Francijai pagarinājuma termiņu Sestās direktīvas ieviešanai līdz 1979.gada 1.janvārim. Tomēr Devītā direktīva nebija apveltīta ar atpakaļejošu spēku. Līdz ar to, laika posmā no 1978.gada 1.janvāra līdz 30.jūnijam Sestā direktīva Francijā darbojās neierobežoti.

Pamatojoties tieši uz Sestās direktīvas noteikumiem, Sūdzības iesniedzējs griezās tiesā ar prasību atmaksāt PVN, ko tas bija samaksājis par laika periodu no 1978.gada 1.janvāra līdz 30.jūnijam, vai, alternatīvi, prasīja piedzīt no Valsts zaudējumus samaksātā PVN apmērā, kas tam radušies valstij laikā neieviešot Sesto direktīvu. Francijas Augstākā tiesa (turpmāk – *Conseil d'État*) noraidīja prasību par PVN atmaksu norādot, ka indivīds nevar pamatot savu prasību tieši uz direktīvu, kas nav ieviesta nacionālajā likumdošanā. Savukārt prasību par zaudējumu piedziņu *Conseil d'État*

atzina par nepieņemamu, jo Sūdzības iesniedzējs pirms griešanās tiesā nebija griezies nodokļu iestādē ar lūgumu atmaksāt PVN.

Pēc šī sprieduma Sūdzības iesniedzējs saskaņā ar administratīvo procesu griezās pie Budžeta ministra ar lūgumu atmaksāt samaksāto PVN. Taču saņēma atteikumu, kas tika pārsūdzēts tiesā. Lai arī Parīzes Administratīvās tiesas apelācijas instance bija apmierinājusi Sūdzības iesniedzēja prasību un piesprieda kompensāciju samaksātā PVN apmērā par labu Sūdzības iesniedzējam, *Conseil d'État*, izskatot nodokļu iestādes sūdzību, arī šoreiz noraidīja Sūdzības iesniedzēja prasību, norādot, ka tā uzskatāma par *res judicata*¹ ar iepriekšējo *Conseil d'État* spriedumu. Pēc šiem notikumiem Sūdzības iesniedzējs griezās ECT, pamatojoties uz Konvencijas Pirmā protokola 1.pantu (tiesības uz īpašumu).

Lai piemērotu šo pantu, vispirms ir jākonstatē vai Sūdzības iesniedzējam ir bijis īpašums. ECT šajā gadījumā konstatēja, ka Sūdzības iesniedzējam bija pamatota prasība par PVN, kas bija iekasēts pretrunā ar EK tiesībām, atmaksu un, ka tam bija pamatotas cerības atgūt šos līdzekļus. Tiesa uzskatīja, ka šāda veida prasība ir uzskatāma par īpašumu Konvencijas Pirmā Protokola 1.panta izpratnē. Saskaņā ar ECT praksi, Konvencijas Pirmā protokola 1.pants ir pārkāpts gadījumos, kad valsts ir iejaukusies personas tiesībās uz īpašumu un šī iejaukšanās nav bijusi nepieciešama sabiedrības interesēs un nav notikusi saskaņā ar likumiem. ECT uzskatīja, ka šajā gadījumā abi *Conseil d'État* spriedumi iejaucās Sūdzības iesniedzēja tiesībās uz īpašumu, proti tiesībās saņemt pretrunā ar EK tiesībām iekasēto PVN atmaksu. Turklāt ECT atzina, ka šajā gadījumā iejaukšanās nebija nepieciešama sabiedrības interešu aizsardzībai un tāpēc nav attaisnojama. Tādējādi, ECT konstatēja, ka Francija ir pārkāpusi Sūdzības iesniedzēja Konvencijas Pirmā protokola 1.pantā noteiktās cilvēktiesības. Ņemot vērā šādu secinājumu, ECT uzlika par pienākumu Francijai trīs mēnešu laikā samaksāt Sūdzības iesniedzējam zaudējumus prettiesiski iekasētā PVN apmērā, kā arī tiesāšanās izdevumus un izmaksas.

Līdz ar to noteiktos gadījumos, kad personai nav izdevies nodrošināt EK tiesību aktos piešķirto tiesību ievērošanu ar nacionālo tiesu starpniecību, kā efektīvs līdzeklis tiesību aizsardzībai var tikt izmantota arī ECT. Protams, tas prasa gan laiku, gan papildus izdevumus. Tā piemēram, S.A. Dangeville pret Franciju gadījumā lietas iztiesāšana

---

¹ Izspriesta lieta.

Francijas tiesās tika uzsākta 1982.gadā, bet ECT tiesas spriedums tika pieņemts 2002.gadā. Tas nozīmē, ka kopumā lietas iztiesāšana prasīja 20 gadus.

Turklāt jāatceras, ka lai persona varētu griezties ECT, vispirms ir nepieciešams izsmelt visus nacionālos tiesību aizsardzības līdzekļus, kas ir spējīgi novērst pārkāpumu vai tā sekas. Tas nozīmē, ka ir jābūt izietām visām trim tiesu instancēm. Turklāt, Latvijas gadījumā jautājums varētu būt arī par to vai Satversmes tiesa attiecīgajā lietā ir uzskatāma par tiesību aizsardzības līdzekli, kas ir spējīgs novērst pārkāpumu vai tā sekas. Bez tam, sūdzības iesniedzējam, protams, ir jāpamato, ka ir pārkāpta, kāda no Konvencijā aizsargātajām cilvēktiesībām.

Vēršanās Satversmes tiesā

Ja indivīda tiesību aizskārums radies tāpēc, ka nacionālie tiesību akti neatbilst EK tiesībām, indivīds var vērsties arī Satversmes tiesā ar konstitucionālo sūdzību, lūdzot atcelt EK tiesībām neatbilstošo nacionālo tiesību aktu. Šādā gadījumā indivīdam arī jāprasa, lai nacionālo tiesību aktu, vismaz attiecībā uz šo indivīdu, atzīst par spēkā neesošu nevis no Satversmes tiesas sprieduma publicēšanas dienas, bet ātrāk. Tikai tādā gadījumā indivīds arī konkrētajā lietā varētu realizēt savu tiesību aizsardzību. Šī risinājuma trūkums ir tas, ka Satversmes tiesā indivīds nevar prasīt zaudējumu piedziņu.

Turklāt, ja tiek sniegta konstitucionālā sūdzība, personai jāpierāda ne tikai nacionālo tiesību akta neatbilstība EK tiesību aktam, bet arī jāpierāda, ka tā rezultātā ir aizskarta, kāda no privātpersonai Satversmē garantētajām pamattiesībām. Tās nodokļu lietās varētu būt, piemēram, tiesības uz taisnu tiesu, tiesības uz īpašumu. Bez tam konstitucionālo sūdzību parasti var iesniegt tikai, ja izmantoti visi vispārējie tiesību aizsardzības līdzekļi (izietas visas trīs tiesu instances). Jāievēro arī termiņš, kurā konstitucionālo sūdzību var iesniegt – sešu mēnešu laikā pēc pēdējā tiesas nolēmuma spēkā stāšanās.

Zaudējumu piedzišana no valsts

Visbeidzot indivīds var prasīt no valsts zaudējumu atlīdzību, kas tam radušies, jo tiesa ir nepareizi piemērojusi EK tiesības. Šim risinājumam vajadzētu būt visefektīvākajam.

Tomēr Latvijā arī šis risinājums varētu būt sarežģīts, jo Latvijas tiesībās nav paredzēta kārtība, kādā no valsts varētu tikt piedzīti zaudējumi, kas radušies Latvijas tiesām nepareizi piemērojot EK tiesības.

EKT vairākos spriedumos ir norādījusi, ka valsts atbildība par EK tiesību pārkāpumiem iestājas neatkarīgi no tā, kura vara (likumdevējs, izpildvara vai tiesu vara) vai pārvaldes institūcija EK tiesības ir pārkāpusi. Tātad valsts atbildība iestājas arī par tiesu pieļautajiem EK tiesību pārkāpumiem. No tā izriet, ka indivīdam ir jābūt tiesībām vērsties nacionālajā tiesā, lai saņemtu kompensāciju par zaudējumiem, kas tam nodarīti ar nacionālās tiesas, kuras nolēmumus nevar pārsūdzēt, nolēmumu [sk. EKT lietu Nr. C-224/01 Gerhards Koblars pret Austriju].

Lai indivīds būtu tiesīgs saņemt kompensāciju par nepareiza tiesas nolēmuma rezultātā nodarītajiem zaudējumiem, jāizpilda tie paši kritēriji, kas tiek piemēroti nosakot valsts atbildību par citu varu vai valsts pārvaldes institūciju rezultātā nodarītu zaudējumu piedzišanu:

- 1) pārkāptā EK tiesību norma piešķir noteiktas tiesības indivīdam;
- 2) pārkāpums ir pietiekoši nopietns;
- 3) pastāv tiešs cēloniskais sakars starp pārkāpumu un indivīdam nodarītajiem zaudējumiem [sk. EKT lietu Nr. C-224/01 Gerhards Koblars pret Austriju].

Tomēr attiecībā uz otru kritēriju EKT paskaidro, ka valsts atbildība par tiesu nolēmumiem iestājas tikai izņēmuma gadījumos, kad tiesa klaji (*manifestly*) ir pārkāpusi piemērojamās tiesības [sk. EKT lietu Nr. C-224/01 Gerhards Koblars pret Austriju, para. 53.]. Lai noteiktu vai tiesa klaji ir pārkāpusi piemērojamās tiesības, ir jāņem vērā attiecīgās normas precizitāte un skaidrība, tas vai pārkāpums izdarīts ar nodomu, vai pieļautā kļūda ir attaisnojama, kā arī EK institūciju paustais viedoklis. Pārkāpums noteikti tiks uzskatīts par pietiekami nopietnu, ja nacionālā tiesa ir pieņēmusi nolēmumu, rīkojoties klajā pretrunā ar EKT spriedumu attiecīgajā jautājumā.

Līdz ar to indivīdam šādā gadījumā būtu pienākums pierādīt ne tikai to, ka tiesa ir nepareizi piemērojusi EK tiesības un indivīdam tā rezultātā ir radušies zaudējumiem, bet arī to, ka tiesa ir klaji pārkāpusi EK tiesības.

Jāuzsver, ka 2006.gada 16.jūnija spriedumā EKT lietā Nr. C-173/03 Traghetti del Mediterraneo SpA pret Itāliju norādīja, ka nacionālās tiesības, kas vispār izslēdz valsts atbildību par zaudējumiem, kas nodarīti indivīdiem tā rezultātā, ka tiesa nepareizi piemērojusi EK tiesības, vai paredz stingrākus priekšnosacījumus zaudējumu piedziņai nekā noteikti EKT judikatūrā, ir pretrunā ar EK tiesībām.

Līdz ar to tas, ka Latvijas tiesības neparedz valsts atbildību par zaudējumiem, kas nodarīti indivīdiem ar tiesu nolēmumiem lietās, kas saistītas ar EK tiesību piemērošanu, neizslēdz valsts atbildību. Tomēr privātpersonām jāērēķinās ar sarežģījumiem, kas varētu rasties, jo zaudējumu piedziņas kārtība šādā gadījumā nav noregulēta. Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likums uz šādiem gadījumiem nav attiecināms, jo tā 1.pants nosaka, ka šis likums regulē kārtību, kādā privātpersonām tiek nodrošināts atlīdzinājums par mantisko zaudējumu vai personisko kaitējumu, kas tai nodarīts ar valsts pārvaldes iestādes prettiesisku administratīvo aktu vai prettiesisku faktisko rīcību.